

Kitekintés

Bordás Andrea

.....

Hogyan látják az amerikaiak az európai oktatást és neveléstudományt? (1. rész)

A European Education (Európai Oktatás) 2009-es évfolyamának bemutatása

A cikk a European Education című amerikai folyóirat 40 éves történetének rövid felvázolására, majd a 2009-es évfolyam bemutatására vállalkozik. Habár a folyóirat címe ezt nem hirdeti, a szerkesztők elsődleges célja az összehasonlító neveléstudomány szemléletmódjának terjesztése. A European Education az óceánon túlról kívánja az Európa Tanács országaiban neveléstudománnyal foglalkozó szakemberek dialógusát elősegíteni, valamint bemutatni ezeket a diskurzusokat az USA kutatói számára. Az egyes országokra vonatkozó speciális neveléstudományi kérdéseket taglaló tanulmányok mellett szívesen jelentetnek meg összehasonlító tanulmányokat, amelyek egy-egy problémakört mutatnak be Európa különböző országaiban.

A *European Education* amerikai szemüvegen keresztül, de európai szemmel figyeli immár 41 éve az európai oktatásügyben jelentkező újabb és újabb trendeket, témákat, oktatáspolitikai kihívásokat. Az Amerikai Egyesült Államokban negyedévente megjelenő nemzetközi, lektorált folyóirat érzékenyen reagál mindazokra a változásokra, amelyek oktatáspolitikai vonatkozásban, de a politikai változásoktól korántsem függetlenül, befolyásolták és befolyásolják az európai oktatási, valamint oktatáskutatói térség átrendeződését. A 90-es évek óta pl. határozott nyitást tapasztalhat a figyelmes olvasó, azt is mondhatjuk, hogy Nyugat-Európa kizárólagossága lassacskán eltűnik, és a vasfüggöny mögül előlépő országok az oktatáskutatás egyre érdekesebb terepeiként jelennek meg. Magának a kiadónak, az *M.E. Sharp*-nak, mint azt számos más kiadványa és küldetésnyilatkozata is jelzi, célja az európai és az ázsiai társadalom és tudomány megismertetése az amerikai olvasóközönséggel. Ebbe a szemléletbe illeszkedik a *European Education* sajátos,

neveléstudományra koncentráló tematikájával. A folyóirat ugyanakkor támogatja egy-egy téma elméleti és empirikus megközelítését, illetve az interdiszciplináris perspektívákat és a politikai, gazdasági, társadalmi erők oktatásügyre gyakorolt hatásának kritikai elemzését. A deklarált célok megvalósítását a szerkesztőbizottság nemzetköziége biztosítja, hiszen az amerikai szakirodalmi jártasság mellett egyértelműen szükséges az egyes európai országok neveléstudományi szakirodalmának, kutatási trendjeinek ismerete, s nem árt a távolabbi kitekintés sem. Épp ezért nem is meglepő, hogy ma a szerkesztőbizottságban különböző amerikai és európai egyetemeken oktató, kutató neveléstudósok mellett tajvani és ausztráliai tagokat is találunk.

A folyóirat kitalálói, egykori és jelenlegi főszerkesztői olyan európai gyökerekkel rendelkező neveléstudósok, akik amerikai egyetemeken dolgoznak, de fontosnak találják választott hazájukból a kitekintést, és származásuk, nyelvismeretük révén ezt a kitekintést meg is tudják tenni. *Iveta Silova* és *Alexander W. Wiseman*, az amerikai Lehigh University komparativistái olyan utódokat követnek a főszerkesztői székben, mint *Ursula Springer* (1969–1971), *Raymond Wanner* (1972–1979), *William Brickman* (1979–1986), *Susanne Shafer* (1986–1997), *Hans Lingens* (1997–2004), *Edward Bodine* és *Bernhard Streitwieser* (2005–2008), valamint a Comparative and International Education Society (CIES) elnökei, *Roger Malet* (1978) és *Gita Steiner-Khamsit* (2009), akik vendégszerkesztőként járultak hozzá egy-egy tematikus szám szerkesztéséhez. Az említettek munkásságát ismerők, de talán az e neveket csak most hallók számára is világosan kirajzolódik a szerkesztők Európához való személyes kötődése.

A 2009-ben fennállásának és folyamatos működésének negyvenedik évét ünneplő folyóirat 2009-es számai ennek az ünneplésnek, visszaemlékezésnek a fényében jelentek meg, s ez a kerek évforduló a főszerkesztők és a szerkesztőbizottság összetételének frissítésére, néhány minőségi, tartalmi és formai újdonság bevezetésére is remek alkalmat szolgáltatott. *Iveta Silova* és *Alexander W. Wiseman* 2009-től folyamatosan egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a kötet tanulmányainak lektorálására, a professzionális, ugyanakkor olvasóbarát megjelenésre, a kortárs igényeknek való megfelelésre. Az egyik leglényegesebb változás azonban tartalmi vonatkozású: a hagyományos amerikai Európa-felfogással szemben a szerkesztőbizottság elgondolásában az Európa-konceptió jóval tágabb értelmezést nyer, nemcsak Nyugat-Európát, illetve az Európai Uniót értik rajta, hanem az Európa Tanács minden országát. Kifejezetten érdekelték az Európa Tanács országainak egymás közti összehasonlításában, de nem zárkóznak el az Európa Tanácson kívüli, de geopolitikailag közel eső országok oktatásügyének összehasonlító elemzésétől sem, sőt támogatják a különböző, nem feltétlenül egy államhatáron belül eső régiók, valamint a specifikus, demográfiai csoportok közötti összehasonlításokat is. Ezáltal remélik a folyóirat első szerkesztője, *Ursula Springer* által elkezdett hagyomány folytatását, a speciális, összehasonlító esettanulmányok és a nagyszabású, nemzeteken átívelő pozitivisták kutatási szemlélet közötti szakadék áthidalását.

Szerkezetében mind a négy szám hasonló, és egyben az előző évek hagyományaitól kissé eltérő. Látható, hogy a szerkesztők fontosnak tartják egyfajta arculat megteremtését. A tematikusan szerkesztett számok elején megjelenő előszó a szerkesztői koncepció tárgyiasulása, vagyis nemcsak az egyes cikkek rövid összefoglalója, hanem a téma

ismertetése, tágabb kontextusba helyezése is egyben. A törzsanyagaként megjelenő 4-5 tanulmány után 2009-től újdonságként jelenik meg a folyóiratban a könyvszemle rovat, amely a különböző európai országokban folyó neveléstudományi kutatások, elméletek, módszertani nézetek, az ezeket összefoglaló könyvek, illetve szakirodalom bemutatását tűzi ki célul. Különleges értéke ennek az új rovatnak, hogy nemcsak angol nyelvű könyvek recenzióit tartalmazza, hanem lehetőséget nyújt arra is, hogy az olvasó bepillantson az illető országok anyanyelvű szakirodalmába.

Az évfolyam negyedik, utolsó számában két betűrendbe szedett indexet is találunk. Az egyik a 2009-es évben a folyóirat hasábjain megjelent tanulmányokat, a másik pedig a könyvismertetéseket sorolja fel, ezzel segítve a gyorsabb tájékozódást az EE kötetiben.

A továbbiakban a periodika 2009-es, 41. évfolyamát mutatjuk be, tematikusan csoportosítva az egymáshoz kapcsolódó, egymásra reagáló tanulmányokat, vagyis az első két tematikusan egybetartozó szám tanulmányait nem megjelenésük sorrendje, hanem a témájuk szerint csoportosítjuk.

Az első két számot nevezhetjük önreflektív, emlékező különszámnak, mindkettő témája ugyanis a *European Education* 40 éves fennállása, és azok a folyamatosságok, illetve változások, amelyek a folyóirathoz kötődő, többnyire komparativista neveléstudósok érdeklődését jellemezték ezekben az évtizedekben. Az első két szám, ahogy azt címe: *Looking Back, Looking Forward. Continuity and Change in Scholarship on European Education I., II. 2009 (Hátrapillantva, előretekintve – kontinuitás és változás az európai oktatás kutatásában)* is jelzi, kettős célt szolgál: egyrészt visszatekinteni a folyóirat történetére, a neveléstudományi kutatásokban zajló közreműködésekre és az oktatásban lezajló europánizáció folyamatára, másrészt előretekinteni azokra a lehetőségekre, amelyeket az oktatás kínál az európai állampolgár ideájának megvalósulásához, valamint a nemzeti kereteken belüli és a nemzetek közötti esélyegyenlőség megteremtéséhez. A harmadik szám: *Educational Leadership in Context. Exploring Concepts and Complexities 2009 (Kontextusba helyezett oktatásirányítás – fogalmak és összetettségek felfedezése 2009)* különlegességét az adja, hogy az Európában még kevésbé elterjedt, de rohamosan teret hódító fogalom, az oktatásirányítás témakörének szentelik a szerkesztők, így európai szemmel, de az amerikai tudományosság egyik jelenlegi slágerfogalmának szemüvegén keresztül vizsgálják az oktatási intézmények vezetésében jelentkező sajátos problémákat elméleti és gyakorlati síkon egyaránt. Az évfolyam utolsó száma: *Diversity in Unity. Challenges in European Education since the Fall of the Berlin Wall 2009 (Sokféleség az egységben. Kihívások az európai oktatásban a berlini fal leomlása óta, 2009)* újból történelem- és múltidéző: a jelen szempontjából meghatározó esemény, a berlini fal leomlása óta az európai oktatást ért kihívásokat, változásokat elemzi.

A folyóirat fejlődéstörténetére koncentrálnak a főszerkesztő két tanulmánya is, az első számban *The Changing Frontiers of Comparative Education: A Forty-Year Retrospective on European Education (Az összehasonlító oktatástudomány változó határai – negyvenéves visszatekintés az európai oktatásügyre)* címen megjelenő és a második számban közölt *Education and Geopolitics in a Changing Europe: Forty Years of Scholarship in European Education (Oktatásügy és geopolitika a változó Európában – az európai oktatás-*

kutatás negyven éve) című tanulmány, amit William C. Brehmmel közösen írt. Mindkét tanulmány a folyóirat számainak tartalomelemzése és a régebbi szerkesztőkkel készített interjúk segítségével mutatja be a *European Education* megszületésének körülményeit, alapításának céljait, és azt, ahogyan ezek a célok az évek során megváltoztak. A folyóiratban eddig megjelent 1176 cikkének (158 szám) kvantitatív és kvalitatív módszerek segítségével történő elemzése által a szerzők retrospektív képet adnak arról, milyen hatással volt a folyóirat a komparatív neveléstudomány fejlődésére.

I. *Silova* első cikkéből kiderül, hogy az eredetileg *Western European Education* (Nyugat-európai oktatásügy) névre keresztelt folyóirat a Szputnyik-sokk és a hidegháború miatt túlzottan szovjetorientált amerikai tudományos irodalom *Soviet Education 1958* (Szovjet Oktatásügy 1958), *Soviet Review 1960* (Szovjet Szemle 1960), *Soviet Anthropology and Archaeology 1962* (Szovjet Antropológia és Régészet 1962), *Soviet Studies in Philosophy 1962* (Szovjet Filozófiai Tanulmányok 1962), *Soviet Studies in Literature 1964* (Szovjet Irodalmi Tanulmányok 1964), *Statues and Decisions: The Laws of USSR and Its Successor States 1964* (Alapokmányok és határozatok – törvények a Szovjetunióban és utódállamaiban 1964), *Soviet and East European Foreign Trade 1965* (Szovjet és kelet-európai külkereskedelem 1965) geopolitikai ellenpólusaként jelent meg. Az összehasonlító neveléstudomány amerikai művelői közül legtöbben, maguk is valamely nyugat-európai ország szülőtteiként, fontosnak tartották, hogy ne csak a vasfüggöny mögé, de elé is betekintést nyerjenek az érdeklődők, vagyis, hogy kiterjesszék az amerikaiak számára a komparatív neveléstudomány földrajzi határait. Ugyanakkor a komparatisták tudományos szemléletmódjuk gyökereihez térnek vissza akkor, amikor Nyugat-Európa felé fordítván tekintetüket, elméleti és módszertani irányelvek után kutatnak. A folyóirat legnagyobb erénye, hogy mindvégig a komparatív neveléstudomány alternatív szemléletmódjainak kidolgozására, a két elfogadott módszertani felfogás szintézisére törekedett: a rendszerszerű és az impressziókon alapuló, az empirikus/analitikus és a spekulatív/deskriptív, a mikro- és a makroszintű, a természettudományi értelemben vett tudományos és a történeti, filozófiai kategóriák, szemléletek, paradigmák összebékítésére. Mindez azt jelentette, hogy a több nemzetet átfogó kvantitatív kutatásokat ötvözték az egyedi esettanulmányok történelmi, társadalmi, politikai, gazdasági hátterének feltárásával. Ennek a szemléletnek a meghonosításában főleg *Ursula Springernek*, az első szerkesztőnek volt nagy szerepe, aki interdiszciplináris tudományként fogta fel az összehasonlító neveléstudományt, elismerte a történelmi kontextus ismertetésének fontosságát, ugyanakkor javasolta a társadalomtudományokban használt kvantitatív módszerek alkalmazását.

A cikk megnyitja az összehasonlító neveléstudomány történelmi perspektíváját. Az 50-es, 60-as években úgy tekintettek az összehasonlító neveléstudományra, mint a neveléstörténet jelenkori változatára. A történeti hagyomány képviselői szerint csakis az oktatásügy és a nevelési folyamatok történelmi kontextusba ágyazottsága teszi lehetővé az oktatás jelenségeinek megértését. Paradox módon épp ebből fakadt a neveléstudósok félelme, hogy az oktatásügyi rendszerek önmagukban összehasonlíthatatlanok egymással, hiszen társadalmilag, történelmileg determináltak. A 60-as évek végén jelenik meg a „tudományosság vágya”, vagyis az értékmentes hozzáállás, a mérhető, épp ezért

nemzetközi viszonylatban összehasonlítható empirikus kutatások igénye. A *European Education* tematikus számok megjelentetésével ezt a két szemléletet egyesíti: egy-egy téma adja az összehasonlítás alapját, ugyanakkor lehetőség van kvalitatív módszerekkel országtanulmányok megírására is. A folyóirat első száma pl. a curriculum implementációjának kérdéskörét tárgyalja. Svéd, nyugatnémet, angol, francia és olasz példák alapján képet kaphat az olvasó az országok curriculummal kapcsolatos politikájáról, a curriculum bevezetésének különbségeiről és hasonlóságairól.

Iveta Silova hangsúlyozza, hogy a *European Education* földrajzi és nyelvi határokat szüntetett meg, kaput jelentett a világra Európa számos országa és az USA számára is. Leggyakrabban az angolt használva közvetítő nyelvként, pillanatképet adott a franciául, németül, vagy más kisebb európai nyelven nem olvasók számára is arról, milyen kutatások, fejlesztések folynak az illető országokban.

Végül a szerző előretekintve megállapítja, hogy folytonosság és változás kettősége jellemzi a *European Education* folyóiratot. A komparatív elemzések hangsúlyozása mellett a történelmi kontextus kutatásának előtérbe állítása továbbra is a folyóirat legfőbb céljaként fogalmazódik meg. A globalizáció viszont új kihívások elé állítja a *European Education*: egy tudományos, intellektuális mezőben kell olyan teóriákat, metodológiákat kialakítani, amelyek lehetővé teszik a globális és lokális kontextusok kvalitatív és kvantitatív szempontú vizsgálatát. *Iveta Silovát* idézve: többé „nem azon van a hangsúly, mit tudunk megtanulni Európától, hanem azon, mit tudunk meg Európától a világról” (*Silova*, 2009, 28).

Tulajdonképpen az előző cikk folytatása a második számban megjelenő tanulmány, amely fokozottan figyel a folyóiratban eddig megjelent tanulmányok részleteire. A tanulmány világosan rámutat a folyóirat alapító szerkesztőjének, Ursula Springernek a céljaira, aki a neveléstudományok szívének tekinti az összehasonlító neveléstudományt, és fontosnak tartja a tudományos diskurzusok és eredmények publikálása mellett ennek a tudásnak a felhasználását a pedagógusképzésben és -továbbképzésben, valamint az aktuális nevelési trendek, elvek, eredmények pedagógusokhoz való eljutását. Habár a folyóirat története során a springeri „egy téma különböző országban elvét” időnként felváltotta az „egy ország, különböző témák elve”, és ebből fakadóan a történeti látásmód kivirágzása, a folyóirat mindvégig megtartotta módszertanilag szintetizáló jellegét, a kvalitatív és kvantitatív kutatások bemutatásának egyensúlyát.

Tanulságosak a tanulmányban megjelentetett összefoglaló táblázatok, amelyekből könnyedén tájékozódhat az olvasó a változatos témákról, az országtanulmányokat előtérbe állító szerkesztői koncepciókról, a tanulmányok földrajzi fókuszáról, illetve a poszt szocialista országokban jelentkező oktatásügyi változásokat középpontba állító folyóiratszámokról. A legtöbb tematikus szám (szám szerint 33) pl. egy-egy ország oktatásügyének átfogó, több szempontú bemutatására vállalkozik. Ezt követi 31 számmal a harmadfokú/felsőfokú oktatás témája, majd 27 számmal a curriculum és tanítás problémaköre. Az európai oktatási tér (18), az iskolai esélyegyenlőség (16), a kutatás és oktatáspolitikai (8), az iskola és társadalom kapcsolatának különböző aspektusai (7) ugyancsak vissza-visszaköszönő témái a folyóiratnak. Ha a tanulmányok földrajzi megoszlását figyeljük, talán nem meglepő módon Nyugat-Európa fölényével találkozunk (341 cikk), ezen belül is Németország túlreprezentáltságával (Nyugat-Németországról és az egyesített

Németországról összesen 199 cikk szól). Az Észak-Európáról szóló tanulmányokat (259) Anglia és Svédország vezet 75-75 tanulmánnyal, a Dél-Európáról szólókat (104) Olaszország 40, a Közép-Kelet-Európáról szólókat pedig Magyarország 21 cikkel. A szerkesztők nem titkolt szándéka ennek az utóbbi régióknak is egyre nagyobb lehetőséget biztosítani a nemzetközi porondon való megmutatkozásra. A tanulmányban is külön fejezet foglalkozik a poszt-szocialista átalakulás elemzését bemutató írásokkal, valamint az Európai Unió bővítésének oktatásügyi következményeivel. Az esettanulmányok érdekes diskurzusokat szültek arról, hogy a kulturális és gazdasági függés megszűnéséként értelmezett rendszerváltás vajon valóban a politikai szabadság adventje-e, illetve, hogy az országok társadalmi, politikai, oktatásügyi kultúrájából nem szervesen következő, azoknak néha ellentmondó és sokszor külső hatalmak által erőltetett oktatásügyi reformok milyen mértékben képesek kifejteni hatásukat a társadalomban.

A tanulmányok egy következő csoportja az oktatás globalizációjának kérdéskörét világítja meg, oktatáspolitikai döntések és ezek értelmezése felől közelítve a témához. Az eredményesség és az oktatáspolitikai döntések értelmezése szempontjából kimutatható különbségek nagyrészt az oktatási rendszerek különbözőségeinek rovására írhatók, vagyis a különböző társadalmi rendszerek és ideológiák, illetve oktatási struktúrák kialakulásának története meghatározó szerepet játszanak a globalizáció és az europánizációs törekvések sikerességében vagy épp sikertelenségében.

Sotiria Grek és Martin Lawn tanulmánya, A Short History of Europeanizing Education: The New Political Work of Calculating the Future (Az oktatás európaivá tételének rövid története a jövő kiszámításának új politikai feladata) az európai identitás kialakításának, politikai és oktatásügyi aspektusainak bemutatására vállalkozik egy sajátos kulturális habitus által meghatározott térségben. A cikk bemutatja azokat a fontosabb oktatáspolitikai döntéseket, alaptételeket, trendeket és eseményeket, amelyek a „tudás Európájának” megvalósulásában meghatározóak. Ezeket az új oktatáspolitikai döntéseket a hagyományos oktatáspolitikai szemlélettel szemben sokkal jobban jellemzi a folyamat- és kimenet-centrikusság, aminek következtében az objektív helyett a konstruált tudás, az ipari helyett a tanuló társadalom, az oktatás helyett a tanulás, a formális, oktatási intézményekben folyó tanulás helyett pedig az új oktatásszervezési formák kerülnek előtérbe. Az Európai Unió dinamikus fejlődő, tudásalapú gazdasággá válásának folyamatában az oktatásban is elengedhetlenné vált a minőségbiztosítás indikátorainak egységesítése. A tanulmány írói részletesen bemutatják azokat a célokat, amelyeknek elérését az EU Oktatásügyi Tanácsa 2010-re tűzte ki, és azokat az okokat, amelyek miatt az eredeti, 2003-as célokat meg kellett változtatni. Mára minden európai ország számára nyilvánvalóvá vált, hogy az investálás az oktatásba hosszú távú befektetés, aminek pozitív hatása van Európa társadalmi kohéziójára és a fenntartható fejlődésre. Az oktatás europánizálásának szükségességéről szóló tanulmány következtetése, hogy az európai kulturális identitás kikristályosodása, és ennek a pedagógusok mindennapi elvárásrendszerébe való beépülése lassú folyamat, amit csakis földrajzi, politikai, tudományos kontextusba ágyazottan érdemes vizsgálni.

Monica E. Mincu: Myth Rhetoric, and ideology in Eastern European Education: Schools and Citizenships in Hungary, Poland, and Romania (Mítosz, retorika és ideológia a kelet-

európai oktatásban – iskolák és állampolgárságok Magyarországon, Lengyelországban és Romániában) című tanulmányában elemzéseivel azt bizonyítja, hogy a kultúra mennyire különbözik a mítosztól és az ideológiától, és a számos történelmi, társadalmi különbség ellenére az említett három országban a szocialista-kommunista politikai múlt által meghatározott oktatáspolitikai mégis mennyire hasonló jegyeket mutat. A tanulmány azt kívánja bemutatni, hogy teoretikusan az oktatáspolitikai ideológiák a politikai mítoszokhoz, ideológiákhoz kapcsolódnak, ezek tartják fent, s a kötelező ideológiák, amelyek nagyon is jellemzőek voltak az említett országokban a XX. században, társadalmi és oktatáspolitikai paradoxonokat szülnék, pl. „kommunizmus-arcú” antikommunizmust. A politikai ideológiák, amelyek rendszerszerűen foglalnak össze eszméket, valamint a mítoszok, amelyek a politikai kultúrahelyettesítőiként megjelenő kitalált narratívumok, és nagymértékben befolyásolják a közvélemény alakulását, a globális-lokális dinamikában az oktatásügyben kapnak nemzeti színezetet.

A hagyományos politikai kultúra hiányában a posztszocialista országokban, de nem csak ott, az OECD által sürgetett oktatásügyi reformot mindenhol kicsit másképp, a politikai, történelmi, társadalmi kontextusnak megfelelően torzítva értelmezték, és mindenhol főleg a decentralizáció, illetve a demokratizálódás került a középpontba.

A tanulmány részletesen foglalkozik történelmi szempontból a közép-európaiság kialakulásával, kiemelve a francia felvilágosodás és a német romantika újraértelmezésének és szintézisének sokszor ellentmondó hatását ebben a megkésett modernizációs folyamatban, ami a XVIII. század utolsó harmadában és a XIX. század első felében ment végbe Európának ebben a sarkában. A kozmopolita szemlélet és a nyelvi nemzetközösséghez tartozás romantikus alternatívája közötti állandó ingadozás, valamint a sajátos közép-európai társadalmi rétegzettség (a középosztály szinte teljes mértékű hiánya) vezetett annak a sztereotípiának a kialakulásához, mely szerint minden, ami nyugatról érkezik, az polgári értékeket képvisel és jó, ugyanakkor minden, ami keletről jön, etnikai meghatározottságú és rossz. A szerző a herderi nemzetállam-koncepció hibás értelmezésében látja a későbbi problémák gyökerét. A szegényes polgári kultúra lehetővé tette, hogy a politikai elit által kitalált, közös eredetet, kontinuitást hangsúlyozó mitológiai befolyásolják a köztudatot. A civilizáló, nemzetformáló nemzeti iskolák kidolgozásának gondolata is ebből a talajból fakadt.

A kommunista éra oktatásügyének paradoxonai nagyrészt a fent említett társadalmi-politikai konstelláció és a szocialista ideológia találkozásának következményei. A kommunizmus rejtett tanterve sokkal erősebben működött, mint a deklarált tanterv: a centralizáció, az osztály nélküli társadalom víziója a végletekig polarizált társadalmi rendszerekben csakis torzítva valósulhattak meg. A hirdett egyenlőség helyett az egyenlőtlenség, az enciklopédikus tudás és az elitista curriculum helyett a technikai, mezőgazdasági és ipari oktatás dömpingje valósult meg. A hagyományos herbarti stílusú módszertani kultúra (hatalmi egyenlőtlenség, férfias értékek, versengő iskolaszellem) pedig épp azoknak a hátrányos helyzetű tanulóknak a motiválatlanságát erősítette, akiket elvileg a kommunizmus ideológiája támogatót. A kollektivistá-kooperatív értékeket szajkózó ideológia a valóságban elitista-individualista oktatásügyet hozott létre. A kommunista ideológia szlogenjei, politikai, nevelési mítoszai (pl. a politechnikai

oktatás mítosza), divatos jelszavai egyáltalán nem hatottak, mintegy érintetlenül hagyták a valóságot, az oktatási-nevelési szituációkat. A szerző hangsúlyozza, hogy a kommunista ideológia másképp hatott a három országban: az intenzív indoktrináció nacionalista árnyalatával jelenik meg Romániában, oktatási, társadalmi, gazdasági innovációval társuló rituális kötelességként Magyarországon, és a katolikus egyház erőteljes jelenléte következtében kétarcú, pluralista színpadként Lengyelországban.

1989 után a posztkommunista országokban meghatározóvá válik az önsajnálattal, áldozatszerephe való meneküléssel, másoktól, idegenektől való félelemmel (nacionalizmussal) jellemezhető közösségi viselkedés, a kommunista időszak történelmi balesetként való szemlélete. A civil társadalom nyelvének kialakulása általában történelmileg, társadalmilag nem tervezett folyamat, a posztkommunista országokban viszont, főleg Romániában, ahol 40 éven keresztül sem a hagyomány, sem az egyház nem biztosította a civil társadalom túlélését, és a morális, polgári értékforrások teljes hiányával nézünk szembe, az oktatásra hárul ennek kialakítása is.

Az oktatási reform alapvetően három területre koncentrál: az új curriculum kidolgozására és bevezetésére, a régi oktatási struktúrák átalakítására, valamint a privatizációra. Az újítások túlnyomórészt formaiak maradtak, az új formai keretben pedig a régi tartalmak éltek tovább, épp ezért a megreformált oktatási rendszerek sokkal jobban hasonlítanak a kommunista oktatási rendszerekre, mint amennyire különböznek tőlük.

A szerző következtetése az, hogy az oktatási reform két prioritása, a decentralizáció és a demokratizálás mára csak retorikus állítás, kiábrándító eredményekkel. Hatalmas a szakadék a retorikai szinten megjelenő nevelési elvek és a gyakorlati szinten megvalósuló, ható mentalitás között. Mindezeknek a problémáknak a fő oka az oktatási reformok egységes, rendszerezett víziójának hiánya.

Laura Perry, az ausztráliai Murdoch University tanára az OECD PISA tanulmányait az eredményesség és az esélyegyenlőség szempontjából elemzi *Characteristics of Equitable System of Education: A Cross-National Analysis (A méltányos oktatási rendszer jellemzői – egy nemzeteken átívelő vizsgálat)* című írásában. Tizenkét ország oktatáspolitikáját és eredményességi mutatóit hasonlítja össze a szerző, és arra keresi a választ, hogy vajon az esélyegyenlőség biztosításának mértéke az egyes országok sajátos oktatáspolitikájához, vagy az oktatási rendszerek struktúráihoz kapcsolódik-e, hogy azonos sajátosságai vannak-e az esélyegyenlőséget biztosító oktatási rendszereknek, valamint, hogy a demográfiai változók vagy az oktatási rendszer strukturális változói (pl. a középiskola struktúrája, a privatizáció mértéke) határozzák meg a tanulók eredményességi mutatóit. Az esélyegyenlőség biztosítása szempontjából Perry a tanulmányozott országok négy csoportját különíti el, és bemutatja azokat a közös vonásokat, amelyekkel az eredményes, jól teljesítő iskolarendszerek rendelkeznek.

Az esélyegyenlőség biztosítása és a magas teljesítmény elérése egyformán fontos és elengedhetetlen indikátorai az oktatásügy sikerességének. A tanulmány érdekessége az, hogy kitágítja azoknak az érveknek, bizonyítékoknak a körét, amelyeket az előző két tanulmány vonultatott fel.

A második kötet három tanulmánya a felsőoktatásra fókuszál. Jürgen Schriewer: *Rationalized Myths in European Higher Education: The Construction and Diffusion of the*

Bologna Model (Racionalizált mítoszok az európai felsőoktatásban – a bolognai rendszer megalkotása és elterjesztése) című cikkében úgy értelmezi a Bologna-modellt, mint egy sajátos példáját egy sokkal tágabb, világszintű folyamatnak, amit a globalizáció hatására az oktatás világában végbemenő közeledések, kapcsolódások és a standardizálódás jellemez. Kutatásokra alapozva állapítja meg az állami és nem állami nemzetközi szervezetek egyre nagyobb hatalmát a Bologna-folyamat szükségszerűségének, dinamikájának alakulásában. A szerző bemutatja, hogyan épült fel a párizsi Sorbonne Egyetem 800. évfordulójának ünneplésére összegyűlt oktatásügyi miniszterek kezdeményezéséből az az elképzelt modell, ami a Sorbonne-i Nyilatkozatban megfogalmazódott, és a Bologna-folyamatban megvalósulni látszik. Elméleti megalapozottságú magyarázatot kíván adni a Bologna-folyamat gyors, példa nélküli elterjedésére, széles körű európai elfogadására és azokra az előítéletekre, amelyek hozzá kapcsolódnak. Schriewer megfogalmazza kétségeit is arra vonatkozóan, hogy a különböző nyilatkozatokban hirdett tudás Európája valóban elérhető cél-e, főleg, mivel az európai oktatási intézmények változásai még az egységesítő szándékú Bologna-folyamat hatása ellenére is sajátosan nemzeti-európai kontextusban valósulnak meg, ugyanakkor egy sokkal általánosabb jelenség megnyilvánulásai.

A *Leon Cremonini–Dominik Antonowicz* szerzőpáros azt vizsgálja, hogyan járul hozzá a globalizáció a felsőoktatás nemzetközivé válásához, illetve mi vonzza az egyes tudósokat, hallgatókat egy-egy országba. Az *In The Eye of the Beholder? Conceptualizing Academic Attraction in the Global Higher Education Market (Nézőpont kérdése? – Az egyetem vonzásának problémája a globális felsőoktatási piacon)* című tanulmány arra világít rá, hogy a globalizáció irányítja a modern társadalmakat, s általuk a felsőoktatást is.

A felsőoktatás piacának fejlődése közben minden másnál fontosabbá válik a felsőoktatási intézmények számára, hogy tudományosan vonzóak legyenek. Az egyetemek vonzerejének mibenlétét próbálják meghatározni a szerzők a tanulmányban. Elméletüket *Simon Anholt* „civilizációs vonzóság” elméletére építik, aki szerint az emberek hat dimenzió elemzése mentén döntenek egy-egy régió vonzerejéről, ezek a következők: export, kormányzat, befektetések és emigráció, kulturális örökség, emberek, turizmus. Ugyanezen dimenziók mentén lehet megállapítani, mi teszi vonzóvá egy-egy ország felsőoktatását a nemzetközi felsőoktatási intézmények palettáján. A szerzők többek között az átkonvertálható, exportálható tudást, a tudás piacának, keresletének megfelelő biztosítását, a kliensközpontú (itt hallgató- és kutatóközpontú) szolgáltatásokat emeli ki, valamint fontosnak tartják, hogy az egymással szembenálló iskolák, elméletek termékeny talajt biztosítsanak a különböző tudományos viták számára. A szerzők külön elemzik azokat a faktorokat, amelyek a diákok, és külön azokat, amelyek a kutatók, tanárok számára teszik akadémiailag vonzóvá az egyes országokat, felsőoktatási intézményeket; majd bemutatják azokat a matematikai képleteket, amelyek segítségével ki lehet számolni az egyes országok tudományos vonzóságának mértékét. Olyan faktorok kerülnek be ezekbe a számításokba, mint az országban tanuló külföldi hallgatók száma, a külföldön tanuló hazai hallgatók száma, az összhallgatói populáció, a kutatók külföldi és hazai idézettsége, származása.

Schriewerrel ellentétben Leon Cremonini és Dominik Antonowicz a hatalom és a magánvállalatok piacosító szerepét látják jellemzőnek az európai felsőoktatás átalakulásában.

John B. Krejsler és Stephen Carney a dán felsőoktatás átalakulását mutatják be *University Academics at a Crossroads? Continuity and Transformation in Danish University Reform (Válaszút előtt álló egyetemi tudományok? – Kontinuitás és változás a dán egyetemi reformban)* című cikkükben. Azt vizsgálják, hogyan szolgálja ki egyre jobban a felsőoktatás a munka világát, a magas technológiát igénylő ipar kihívásait és a társadalom szükségleteit egy olyan átfogó oktatáspolitikai hatására, amelynek célja a világszínvonalú intézmények létrehozása. Egy foucault-i diskurzuselemzést mutatva be, a tanulmány az aktuális oktatáspolitikai megoldások implementációját mutatja, abban az értelemben, hogy a tudósok hogyan folytatnak versengő diskurzusokat az egyetemről.

Habár egy-egy cikk már korábban is megjelent oktatásirányítás témában, ez az első alkalom, hogy a *European Education* az oktatási intézmények vezetésének szentel egy egész számot. Az 1980-ig Európában gyakorlatilag ismeretlen angolszász fogalom az amerikai szervezetszociológiából nőtt ki, és vált az utóbbi évtizedekben egyre bonyolultabb dialógusok fókuszává Európában. Természetesen itt sem egy új jelenségről, inkább egy új elnevezésről, a már meglévő probléma pontosabb, tudományosabb igényű megfogalmazásáról van szó. Ma is számos vita folyik arról, mit is takar valójában az oktatásirányítás megnevezés. Általában etnocentrikus és előíró jellegéért kritizálják, ugyanakkor nem tagadható, hogy az oktatásirányítás a különböző nemzetek, országok kulturális hagyományai és a társadalom értékei által társadalmilag erősen meghatározott fogalom.

Az utóbbi évtized legdivatosabb reformintézkedése a legtöbb kelet-európai országban a „megosztott vezetés” elvének, gondolatának gyakorlatba ültetése volt. Ennek az angolszász országokból származó fogalomnak, ami demokratikus, közösségi alapokra helyezi az iskolavezetést, a lényegi megértésére törekedtek az oktatáspolitikusok és a neveléstudósok, lehamozva a fogalomról a hozzá tapadó kulturális, kontextuális jelentéseket. A tematikus szám célja megértetni azt, hogyan befolyásolja a globális hatások és társadalmi normák interakciója az oktatásirányítás helyi értelmezését. Az első két tanulmány fókuszában álló fogalom, a megosztott vezetés az európai oktatási térben – ahol a hatalmi kapcsolatok konfigurációja egészen másképpen alakult ki, mint a nyugati demokrácia országokban – különösen komplex problémákat vet fel, fokozottan így van ez a poszt szocialista országok hierarchikus, centralizált oktatáspolitikához és oktatásvezetéshez szokott intézményeiben.

Sonja Sentocnik és Brigita Rupar *School Leadership of the Future (A jövő iskoláinak vezetősége)* című cikkében az iskolai vezetőtanácsok újfajta működésének értékelését, az igazgatók új szerepeit és a szlovéniai Nemzeti Oktatási Intézet munkájának erős és gyenge pontjait mutatja be. Ez az intézmény koordinálta azokat a képzéseket, amelyek a megosztott vezetés implementációját készítették elő egy felülről lefelé építkező, vezetőcentrikus, hierarchikus oktatási rendszerbe. Már magának az intézménynek a hierarchikus felépítése is rengeteg vitát, belső konfliktust generált a megosztott iskolavezetés gyakorlatba ültetésének előkészítő fázisában. A szerzők interjúk segítségével mérik fel a programok hatékonyságát, és anélkül, hogy túl általános következtetéseket vonnának

le, mégis megállapítják, hogy a posztszocialista országok oktatásügyének megváltoztatásában nagy szerepet játszhat ennek az itt megszokottnál sokkal demokratikusabb vezetési formának a megvalósulása.

A megosztott vezetés problémáját egészen más oldalról közelíti meg az azerbajdzsáni szerző, *Cathryn Margo: Remaining the School Leadership Paradigm in a Post-Socialist Context (Az iskolai vezetőség változatlan paradigmája a posztszocialista kontextusban)* című tanulmány alaphangját a szovjet uralom bukása óta változatlan iskolavezetés-politika kritizálása és a megosztott vezetés bevezetésének sürgetése határozza meg. Az oktatásvezetéssel foglalkozó szakirodalommal szemben sokszor vádként felhozott előíró jelleg a szerző éleslátását és komparativista szemléletmódját tükröző kritikai szemlélettel párosul. A tanulmány felveti a nyugati modellek változatlanul történő alkalmazásának problematikáját: az azeri iskolavezetők a centralizált döntéshozásban szocializálódva, kevésbé tudnak stratégiai terveket, újító elképzeléseket alkotni, kevésbé fektetnek hangsúlyt a kapcsolatteremtésre, mint más, demokratikus, nyugati európai kultúrákban szocializálódott társaik. A helyileg releváns iskolavezetés-politika kialakítása csak úgy lehetséges, ha számba veszik a jelenlegi oktatási rendszer erősségeit és gyenge pontjait is, és olyan vezetőképző programot dolgoznak ki, ami a közszféra átláthatóvá és elszámoltathatóvá tételére, ennek a koncepciónak a megértésére, elfogadtatására koncentrál. A tanulmány végső következtetésként és egyben javaslatként azt fogalmazza meg, hogy az iskolaigazgatóknak az Oktatásügyi Minisztérium koordinálásával meg kellene fogalmazniuk azokat a hiányokat és esetleges erőforrásokat, amelyek körvonalazzák a jövő oktatáspolitikai álláspontját az azerbajdzsáni iskolavezetéssel és elsősorban a vezetőképzéssel kapcsolatban.

Doyle Stevick tanulmányában folytatja az iskolaigazgatók szerepének tárgyalását, különös figyelmet szentelve a fokozódó nemzetközi nyomás és a helyi oktatásügyi reformok dialógusára a holokauszt észtországi tanításának esetében. Az *Overlapping Democracies, Europe's Democratic Deficit and National Education Policy (Egymást átfedő demokráciák, az európai demokratikus deficit és a nemzeti oktatáspolitikák)* című írásában a szerző azt elemzi, hogyan befolyásolta Észtország európai uniós és NATO-tagsága az oktatáspolitikát, hogyan kezdtek el a holokauszt témakörrel foglalkozni, és hogyan vezették be a holokauszt-napot az iskolákban. A holokauszt oktatásának implementálása végső soron az iskolai vezetők feladata volt, akik kettős szorításban egyensúlyoztak a nemzetközi elvárások hatására propagált oktatáspolitikára és a helyi közösség ellenállása között. Az eset jól mutatja, milyen mély nyomokat hagyott a közösségben a szovjet uralom, mennyire megszokottá vált minden fentről jövő utasítással szemben az ellenállás, és milyen sajátos problémákkal küzdenek a posztszocialista országok akkor, amikor a nemzetközi közösség nyomására vezetnek be olyan oktatási reformokat, amelyek megértésére és elfogadására az adott társadalom esetleg még nem kellően felkészült. Az iskolaigazgatók az oktatáspolitikai implementációjának kulcsfigurái, akik az adott oktatáspolitikai környezetben a nemzetközi közösség és az észt etnikai többség közötti dialógust moderálják. A tanulmány a posztszocialista országokban az iskolaigazgatók nyugatról jövő oktatásügyi reformok bevezetésében betöltött szerepét hangsúlyozza.

Ugyanígy a globális oktatási reformokkal szembeni helyi ellenállást elemzi *Arild Tjeldvoll* és *Anne Welle-Strand: Report on the HEAD-Ache in Norway (Jelentés a nor-*

vég főfájásról) című írásukban, amely az iskolavezetők és oktatáspolitikusok különböző, nemegyszer szembenálló értelmezéseit elemzik arra vonatkozóan, mit is jelent az oktatásirányítás. A tanulmány külön elemzi, hogy a globalizáció következtében hogyan kapcsolódik össze a gazdaság és az oktatásügyi reform, és ezek milyen új kihívások elé állítják az iskolákat és a pedagógusokat. Az ország társadalmára jellemző, és az igazgatók szemléletében tetten érhető kulturális elkötelezettség az egyenlőség mellett szöges ellentétben áll az oktatáspolitikusok által hangoztatott nézetekkel, pl. az elszámoltathatósággal. Így a globalizáció szószólói igen mélyen gyökerező társadalmi hagyományokba ütköznek oktatáspolitikájuk implementálása közben.

A kötet utolsó tanulmánya *Exploring the Landscape of Primary School Leadership and Management Problems (Az általános iskolai vezetőségi és szervezeti problémák felfedezése)* az Egyesült Királyságban az oktatásügyi vezetés gyakorlatba ültetése körül felmerülő problémákat, bizonytalanságokat mutatja be a kontextuális komplexitás tükrében. *Gerald Dunning* empirikus adatok alapján vázol fel egy eredeti fogalmi keretet, tisztázva azoknak az oktatásügyi vezetéssel és menedzsmenttel kapcsolatos problémáknak a természetét, amelyekkel az igazgatók szembekerültek a szervezeti problémák mellett. A szerző új szempontú modelljében kiemelt szerepet kap a pedagógusok normatív és szervezeti szakmai szocializációjának ellentéte, az intézményen belüli hatalmi struktúra és a csoportdinamika.

Összefoglalva, a tanulmányok feltárják azoknak a kulturális kontextusoknak a sokszínűségét, komplexitását, amelyek között az oktatásirányítás nemzetközi modellje elterjedt és új értelmezést nyert. Azokat a dinamikus kapcsolatokat mutatják be, amelyek az oktatásirányítást világszinten konformizálni próbáló nyomás és a sajátos helyi kulturális, társadalmi elvárások között jönnek létre.

Az EE 2009-es évfolyamának utolsó száma, mint azt a címe, a *Diversity in Unity. Challenges in European Education since the Fall of the Berlin Wall (Sokféleség az egységben – az európai oktatásügy kihívásai a berlini fal leomlása óta)* is jelzi, sajátos témájú kötet: visszatekintés, mely az elmúlt húsz év európai oktatásában lejárott változásokat elemzi a társadalmi, politikai rendszerváltozások tükrében. A szám vendégszerkesztője *Prof. Dr. S. Karin Amos* a Tübingeni Egyetem professzor asszonya. Főként összehasonlító neveléstudománnyal, az oktatáspolitikai és az oktatás történelmi és nemzetközi kapcsolatainak vizsgálatával, illetve interkulturális neveléssel foglalkozik. A *Szerkesztő előszavában* néhány mondatban arról beszél, hogy szerinte a nevelés egyre inkább olyan tevékenység, amely új, kreatív módon köt össze különböző szinteket, nemzetközivé, nemzetek felettivé válva közben. Ebből fakad a nevelés ma legalapvetőbbnek tartott feladata: azonos esélyekkel induló polgárokká neveli a különböző háttérrel rendelkező egyéneket egy globalizálódó társadalomban. A neveléstudomány feladata pedig ebben az esetben nem más, mint irányítani ezt a folyamatot és reflektálni rá. A szerkesztő kitér arra is, hogy a vasfüggöny lehullása hogyan teremtette meg az európai országok oktatási rendszerei számára a változtatás lehetőségét, és ennek eredményeként hogyan haladt a pedagógiai terminológia a divergenssé, néhol már gyökértelenné válás útján. Ez magyarázza a kötetben megjelenő cikkek sokszínűségét is, amelyek közül kettő Németországgal, egy-egy pedig Lettországgal, illetve Szlovéniával foglalkozik.

Dietmar Waterkamp: *Education in Germany. Twenty Years After the End of the German Democratic Republic (A német oktatás húsz évvel a Német Demokratikus Köztársaság megszűnése után)* című tanulmányában húsz év távlatából elemzi a német oktatási rendszer változásainak külső és belső okait. Cikkében azt próbálja kideríteni, hogy a két Németország egyesülése egyesülést jelentett-e az oktatáspolitikai, az oktatáskutatási és az oktatás hétköznapi világa szintjén is, vagy inkább a nyugatnémet (weimari) oktatáspolitikai hagyományok térhódításáról beszélhetünk. Az erősen centralizált oktatásirányítás szűkös lehetőségeitől és korlátaiktól megszabadulva a Szövetségi Köztársaság hat új tartománya és az egyesült Berlin 1990-ben szövetségi mintára kialakította saját tartományára jellemző oktatási rendszerét, amely változó mértékben tartja meg és veti el a keletnémet oktatási rendszer hagyományait.

A cikk szerzője De Haan (1993) nyomán a keletnémet oktatástörténet interpretálásának négy különböző módját, s ezek együttélését mutatja be, miközben hiányolja a keletnémet oktatástörténet értékelésének egységes, integrált szemléletét. A *hanyaglás-történeti* nézőpont legjobban a keletnémet neveléstudósok sorsával szemléltethető, akik az új világban elveszítették addigi vezető pozícióikat, megszűntek szervezeteik, s egyénileg kényszerültek a nyugati Német Neveléstudományi Társasághoz (Deutsche Gesellschaft für Erziehungswissenschaft) csatlakozni. Az előző rendszerben betöltött politikai szerepvállalásuk miatt sokan teljesen eltűntek a neveléstudomány színteréről, másoknak viszont az új rendszer adott lehetőséget munkásságuk kiteljesítésére, kutatási eredményeik publikálására. Egyfajta *hagyatéktmentési nézőpont* érvényesül azoknak az írásaiban, akik megkérdőjelezik a keletnémet oktatásügyi hagyományok létét, hiszen az NDK-ban az egész oktatási rendszer átthatta a szovjet szocialista politikai ideológia szolgálatát, így maga a kialakult iskolarendszer is valamilyen szinten a szovjet minta leképzése. A szerző végkövetkeztetése mégis az, hogy a keletnémet oktatáspolitikai elgondolásai és oktatási rendszerének bizonyos elemei nem tűntek el nyomtalanul a fordulat után, hanem megújult formában, más tartalommal, sokszor felismerhetetlenül, de jelen vannak, beépültek Németország oktatáspolitikájába, oktatási rendszerébe. Ilyen elemek pl. a gimnázium 8 évre csökkentése, az iskola előtti oktatás (bölcsőde, óvoda) elterjedése, a kimeneti vizsgarendszer egységesítése, egyes tartományokban szakközépiskolák bevezetése, a harmadfokú oktatás expanziója.

Az oktatási rendszerben 1990 után bevezetett újítások a berlini fal leomlása előtt már csak azért sem lettek volna lehetségesek, mert a nyugatnémet kormányzat és a populáció is nagyon erősen szembefordult mindazokkal az elképzelésekkel, rendelkezésekkel, amelyeket a keletnémet kormányzat gyakorlatba ültetett. Az viszont a *konvergencia-történeti* nézőpont szerint látnivaló, hogy a keletnémet ifjúság- és oktatáspolitikai főként az utolsó években nagyon is pontosan látta és követte – habár nem deklarált módon – az európai trendeket. A modernizáció- és globalizációelméletek pedig éppúgy, mint az EU utóbbi 20 évben tapasztalt megerősödése, alátámasztotta ezeknek az intézkedéseknek az elkerülhetetlenségét, és ezáltal a nyugat- és keletnémet oktatáspolitikai elgondolások egyfajta összetartó, konvergáló jellegét. A legextrémebb nézőpont egyrészt fenomenológiailag közelíti meg a mindennapi élet tapasztalatait, az iskolai gyakorlatot, másrészt rendszerszerű szemléletet érvényesít az intézményi struktúrák hosszú távú változásainak elemzésében. Ez a *különbségek hiányát hangsúlyozó* szemlélet azt sugallja, hogy

nem történelmi/politikai értelemben vett keletnémet – nyugatnémet különbségeket kell keresni, mert azok tulajdonképpen nincsenek, hanem inkább földrajzi értelemben vett észak – dél, kelet – nyugat különbségeket.

A cikk külön kitér a pedagógusok megváltozott helyzetére, elemzi a keleti tartományokban kialakult pedagógushiány társadalmi, gazdasági, demográfiai okait, és azokat a kihívásokat, amelyekkel az egyesülés állította szembe a kelet-németországi pedagógusokat. A németországi pedagógusképzés egységesítésére tett törekvések felvázolása nagyban segíti az olvasót a háttérben munkáló politikai, társadalmi erők mozgásának megértésében. Ugyanígy fontos azt is megérteni a német oktatásügy változásának elemzésekor, hogyan csoportosultak át a hatalmi és erőviszonyok az iskola közéleti szerepe tekintetében. A magánszféra hangsúlyosabbá válása az NDK-ban megszokott közzsféra rovására főleg az intézmények finanszírozásában hoz változásokat. A felsőoktatási intézmények pl. sokkal inkább vállalként kezdenek funkcionálni, és az egyes profeszszorok megítélése is sokszor attól függ, hogy kutatásaikkal mekkora mértékű anyagi támogatáshoz juttatják intézményüket.

A tanulmány különlegessége, hogy egyazon nemzet oktatásügyének változásai tükrében az egykori vasfüggöny két oldalán kialakult oktatáspolitikai elgondolások, oktatási rendszerek összehasonlítására vállalkozik, és kiemeli azokat a mindkét rendszerből átmentett értékeket, amelyek az iskolai eredményesség szempontjából egy új, globalizálódó, multikulturális világban is meghatározóak lehetnek.

Zanda Rubene az értékek és normák kérdésére fókuszál. A szerző nevelésfilozófiai beállítottságát jelezve *Topicality of Critical Thinking in the Post-Soviet Educational Space: The Case of Latvia (A kritikai gondolkodásmód aktualitása a posztszovjet oktatási szférában – Lettország esete)* című tanulmánya arra a kérdésre keresi a választ, hogy mi történik, ha nemcsak a társadalom politikai berendezkedése változik meg, hanem vele együtt az értékek, normák is. A szovjet ideológiai hagyaték, amely mélyen beépült az oktatásban érintettek (oktatáspolitikusok, kutatók, pedagógusok, szülők) szemléletébe, 1998-ig folyamatosan akadályozta a valódi oktatási reformok bevezetését. Csak a társadalom demokratizálódása, illetve a demokratikus nevelés legfontosabb eszközének tekintett kritikai gondolkodás elterjedése adhat lehetőséget egy demokratikus oktatási rendszer létrehozására. Ebben az új szemléletben az oktatás legfontosabb feladata nem az előző generációk tudásának átszarmaztatása, hanem az új generációk felkészítése arra, hogy aktív szerepet vállaljanak a jövő társadalmában.

A Soros Alapítvány támogatásával a nyitott társadalom megvalósítása érdekében 1998-ban más országok tapasztalatára alapozva Lettországban a kritikai gondolkodás szemléletmódját mint komplex interaktív tanulási stratégiát vezették be. A szemlélet fogadtatása a pedagógusok körében nagyon eltérő volt: az újítás, változtatás szükségességét belátó elfogadástól és támogatástól a modern szemlélet teljes elutasításáig. 2004-től különböző vizsgálatok elemezték a kritikai gondolkodás fejlesztését középpontba helyező oktatási reform hatékonyságát, és azonosították azokat a faktorokat, amelyek a szovjet utódállamok oktatási terében mind a mai napig megakadályozzák a demokratikus elveken alapuló oktatási gyakorlat elterjedését. Ilyen faktorok pl. az oktatásügyi reformok koordinálatlansága, az új programokkal, standardokkal szemben megjelenő szkepticizmus

és a régi, jól megszokott értékekkel szembeni nosztalgia a pedagógusok részéről, egy, a demokratikus gondolkodásra még felkészületlen társadalomban az oktatás liberalizálása okozta sokk.

A tanulmány vertikális és horizontális dimenzió mentén is elemzi a kritikai gondolkodás fogalmát, majd a kialakított fogalomrendszert Lettországra vonatkoztatva elemzi a lett oktatásügyi reformok hatását, hozadékait és akadályait. A történeti, azaz vertikális dimenzió mentén a szerző vázolja a kritikai gondolkodás koncepciójának alakulását Kanttól Deweyn és az amerikai pragmatista pedagógiai gondolkodókön át napjaink európai kritikai konstruktivista látásmódjáig. A jelen kihívásainak fogalmi keretét pedig a *Karl Popper* által meghatározott zárt és nyílt társadalom meghatározása nyomán értheti meg az olvasó.

Josef Schrader tanulmánya, a *Governance in Adult and Further Education. Unified Germany as a Case (Irányítás a felnőttképzésben, továbbképzésben – az egyesült Németország példája)* a felnőttoktatás kutatásának módszertani kérdéseire fókuszál. Németországot véve példának egy olyan bonyolult modellt fejleszt ki, amely hasznos lehet a harmadfokú képzés vezetését több szinten elemző, összehasonlító tanulmányok számára. Egy ilyen modell hiánya lehetett az oka, hogy az egyesülés után nem került a tudományos érdeklődés középpontjába a harmadfokú oktatás irányításának kérdése. A nemzetközi összehasonlítás miatt egyre fontosabbá váló hatékonyság és eredményesség vizsgálata szempontjából elengedhetetlen az oktatás vezetésének, szabályozásának megértése a maga többszintű komplexitásában. Mivel Kelet-, illetve Nyugat-Németországban másképp fejlődtek ki ezek a rendszerek, Németország példája alapján le lehet szűrni, melyek azok a dimenziók, amelyeket egy komparatív tanulmányban figyelembe kell venni.

A szociálpedagógia képviselőiben *Alenka Kobolt* és *Jana Rapus Pavel: Development Trends in the Fields of Education and Care for Vulnerable Groups in Slovenia (A szlovén oktatásügy és a sebezhető csoportokról való gondoskodás fejlődésének trendjei)* című írásukban a szlovéniai veszélyeztetett gyerekekkel, fiatalokkal való foglalkozás 20 évét tekintik át. Bemutatják az ország oktatási rendszerét és azokat az oktatásszabályozási, oktatásszervezési, intézményi, pedagógusképzési és -továbbképzési újításokat, amelyek befolyásolták a szociálpedagógia mint szakma és diszciplína fejlődését. A politikai, társadalmi és gazdasági változások hatására veszélyeztetetté váló gyerek- és ifjúsági csoportok, amelyek nem rendelkeznek sem anyagi, sem társadalmi, sem pedig számottevő kulturális tőkével, képtelenek az egyre növekvő standardok teljesítésére. Még erőteljesebb leszakadásuk megakadályozásához a szociálpedagógiai szakma professzionalizációjával, valamint újabb és újabb egész életen át tartó tanulást segítő programok meghirdetésével járul hozzá a szlovén kormányzat. A professzionalizmussal szemben támasztott igények, a gyakorlati munka minőségének javítása a nemzetközi neveléstudományi diskurzusban is a naprakész professzionalizmus jeleként tűnik fel. A szolidaritás és a társadalmi kohézió elősegítése, a veszélyeztetett csoportok marginalizálódásának elkerülése folyamatosan az oktatáspolitikai gondolkodás előterében van Szlovéniában.

A *European Education* 2009-es számait olvasgatva az olvasónak az az érzése, hogy a szerkesztők és a szerzők egyszerre résztvevő és kívülálló megfigyelői a bemutatott vi-

lágnak. Pontosan látják az apró részletekben rejlő különbségeket és azokat a nagyobb léptékű összefüggéseket is, amelyek ezeket a különbségeket életre hívják. A témák, oktatási szintek váltakozása, az országtanulmányok és a több országot összehasonlító tanulmányok dinamikája mozaikszerű képekben mintegy helyszínről helyszínre kapcsoló tudósításként tájékoztat az aktuális helyzetről, nemegyszer feltárva a helyzet kialakulásának történeti előzményeit és előrevetítve a lehetséges jövőt. A *European Education* izgalmas olvasmány lehet mindazoknak, akiket érdekel, hogyan élhető meg az oktatáskutatás porondján nemzetközi kontextusban az európai lét.

IRODALOM

- IVETA SILOVA (2009) The Changing Frontiers of Comparative Education: A Forty-Year Retrospective on European Education. *European Education*, 41/1. sz. 17–31.
- IVETA SILOVA – ALEXANDER W. WISEMAN (eds.) (2009): *European Education. Issues and Studies. Looking Back, Looking Forward. Continuity and Change in Scholarship on European Education I.*, 41/1.
- IVETA SILOVA – ALEXANDER W. WISEMAN (eds.) (2009): *European Education. Issues and Studies. Looking Back, Looking Forward. Continuity and Change in Scholarship on European Education II.*, 41/2.
- IVETA SILOVA – ALEXANDER W. WISEMAN (eds.) (2009): *European Education. Issues and Studies. Educational Leadership in Context. Exploring Concepts and Complexities*, 41/3.
- IVETA SILOVA – ALEXANDER W. WISEMAN (eds.) (2009): *European Education. Issues and Studies. Diversity in Unity. Challenges in European Education since the Fall of the Berlin Wall*, 41/4.

